

STUDII ȘI MATERIALE

ARHEOLOGIA COPILĂRIEI. ACTORII NEVĂZUȚI AI PREISTORIEI

Cristina CORDOȘ*

Keywords: archaeology, prehistory, children, age categories, novice.

1. Introducere

Acum câteva decenii, Hammond și Hammond avertizau asupra caracterului disturbator al activității copiilor în contextele arheologice, respectiv asupra interpretării comportamentului comunităților trecute¹. Excluderea urmelor lăsate de copii înseamnă, însă, ignorarea unei părți importante a comunităților preistorice, atât procentual², cât și din punct de vedere al rolului pe care aceștia l-au avut în modelarea și dăinuirea acestor comunități. Deși conceptul de arheologie a copilăriei nu mai este unul nou, baze solide fiind puse încă de la sfârșitul anilor '80³, acesta a fost, în general, neglijat, exceptând probabil dovezile provenite din contexte funerare. La nivel global, în cei aproape 30 de ani, literatura subiectului s-a îmbogățit, însă, considerabil⁴, numeroase studii dovedind că subiectul nu este doar interesant, ci și important, copiii fiind un element ce nu trebuie ignorat dacă dorim o imagine cât mai completă asupra comunităților preistorice. Astfel de studii au demonstrat rolul copiilor ca și participanți activi în crearea și influențarea culturii materiale a comunităților preistorice, arătând, în același timp, că dificultățile legate de identificarea și interpretarea urmelor lăsate de copii în contexte arheologice nu sunt insurmontabile⁵. În cercetarea românească, subiectul a fost tratat tangențial, doar câteva studii având ca subiect principal copiii⁶. Cu o abordare

---

* Institutul de Arheologie Iași, elenacordos@gmail.com

¹ G. Hammond, N. Hammond, *Child's play: a distorting factor in archaeological distribution*, în *American Antiquity*, Vol. 46, Nr. 2, 1981, p. 634-636.

² Conform studiilor paleo-demografice, copiii au reprezentat un procent de aproximativ 40% în comunitățile preistorice - vezi A. Chamberlain, *Minor concerns: a demographic perspective on children in past societies*, în *Children and Material Culture* (ed. J. Sofaer Derevenski), Routledge, London, New York, 2000, p. 206-212.

³ G. Lillehammer, *A Child Is Born: The Child's World in an Archaeological Perspective*, în *Norwegian Archaeological Review*, Vol. 22, Nr. 2, 1989, p. 89-105.

⁴ Pentru istoriografia problemei, vezi J. Hildebrand, *Children in Archaeological Lithic Analysis*, în *Nebraska Anthropologist*, Vol. 27, 2012, p. 25-42; G. Lillehammer, *25 Years with the 'Child' and the Archaeology of Childhood*, în *Childhood in the Past*, Vol. 8, No. 2, 2015, p. 78-86; G. Coșkunsu, *Introduction. Children as archaeological enigma*, în *The Archaeology of Childhood. Interdisciplinary Perspectives on an Archaeological Enigma* (ed. G. Coșkunsu), SUNY Series, 2015.

⁵ H. B. Schwartzman, *Materializing Children: Challenges for the Archaeology of Childhood*, în *Archeological Papers of the American Anthropological Association*, Vol. 15, 2005, p. 123-131.

⁶ A. Rustoiu, *Miniature Objects: Context and Functionality. The Miniature Vessels from the Late Iron Age Settlement at Sighișoara – Wietenberg Revisited*, în *Archaeological small finds and their significance, Proceedings of the Symposium on Games and Toys* (eds: O. Tutilă, N. C. Rîșcuța, I. V. Ferencz), Editura Mega, Cluj-Napoca, 2016, p. 43-58; A. Adamescu, D. Prisecaru, O. Gheorghe, *Child in Time. Reconsideration of Some Small Finds Discovered in the Prehistoric Settlements from Galați County*, în *Archaeological small finds and their significance...*, p. 17-24; M. Anghelinu, L. Niță, *Cei uitati: Femeile și copiii în cercetarea Paleoliticului*, în *Arta antropomorfă feminină în preistoria spațiului Carpato-Nistrean. Volum dedicat memoriei Prof. Dr. Doc. Ilie Borziac* (eds: V. Chirica, G. Bodi), Editura Pim, Iași, 2010, p. 33-108; C. Cordoș, *Aspects regarding children and adolescents in the Upper Palaeolithic*, în *Quaestiones Praehistoricae – Studia in honorem professoris Vasile Chirica* (eds. C.M. Lazarovici, A. Berzovan), Ed. Academiei Române –Ed. Istros, Brăila,

generală, prezentând câteva metode și studii de caz, articolul de față este departe de a aduce o contribuție nouă, ci își propune mai degrabă să suscite curiozitatea arheologilor români, invitând la reinterpretări sau noi abordări care să înglobeze și să îmbogățească subiectul prezentat.

2. Definirea categoriilor de vârstă

Definirea categoriilor de vârstă și, implicit, a copiilor/copilăriei, este o sarcină aparent ușoară. Vârsta însă este un construct atât biologic, cât și cultural⁷, reflectând credințele, nevoile și așteptările fiecărei societăți, categoriile de vârstă fiind, așadar, definite diferit de la o societate la alta. Pornind de la surse istorice și etnografice, observăm că noțiunea de copilărie, precum și cea de copil, capătă valențe complexe⁸, o astfel de complexitate fiind mai mult decât probabilă și în cazul comunităților preistorice. Din punct de vedere biologic, durata de viață a omului se împarte în 5 etape majore: perioada sugară⁹ (0-4 ani), copilărie timpurie (4-6 ani), copilărie medie (6-11 ani), adolescență (11-18 ani) și maturitate (după 18 ani)¹⁰.

În societatea de azi, educația formală joacă un rol important în definirea categoriilor de vârstă (ie. preșcolar, școlar etc.), însă translatarea perspectivei moderne asupra comunităților preistorice este, evident, eronată. Putem presupune, însă, bazându-ne pe studii etnografice¹¹ și antropologice¹², că anumite praguri biologice și cognitive au avut un impact important în determinarea etapelor culturale de viață și în preistorie. Trecerea de la un stadiu dependent la unul semi-dependent (după ce copiii sunt înțărcați și învață să meargă) și, în cele din urmă, la un stadiu independent (după pubertate), au fost, cu siguranță, momente cheie în dezvoltarea individului și a modului în care acesta este perceput de comunitate, fiind posibil marcate, în anumite cazuri, de diverse practici atribuite așa-ziselor *ritualuri de inițiere/trecere*. Arheologului îi revine așadar și misiunea de a încerca, pe cât posibil, identificarea potențialelor categorii de vârstă specifice comunităților pe care acesta le investighează¹³.

3. Copiii în contexte arheologice

Identificarea urmelor lăsate de copii în contextele arheologice nu este o sarcină ușoară, dovezile fiind deseori ambigue. Astfel de dovezi pot fi fie directe (resturi osteologice, dermatoglife, amprente dentare etc.), fie indirecte (analize funcționale, analize spațiale, surse etnografice, arheologie experimentală etc.). Mizând și pe o conservare satisfăcătoare, ce uneori lipsește, resturile osteologice aparținând copiilor sunt, în general, recunoscute fără mare dificultate. Importanța arheologiei funerare ca sursă de informații este arhicunoscută. Datele oferite de studiile antropologice sunt extrem de interesante, cu implicații în aspecte

---

2018, p. 163-176; M. Anghelinu, L. Niță, C. Cordoș, *Apprenticeship lithic debitage. Examples from a 27,3 kcal BP Gravettian collection from Bistricioara-Lutărie III (Ceahlău Basin, NE Romania)*, 2019, in press.

⁷ K. A. Kamp, *Children and their Childhoods: Retrospectives and Prospectives*, în *Childhood in the Past*, Vol. 8, No. 2, 2015, p. 161-169.

⁸ F. Fahlander, *Subadult or subaltern? Children as serial categories*, în *(Re)Thinking the Little Ancestor: New Perspectives on the Archaeology of Infancy and Childhood* (eds: M. Lally, A. Moore), BAR International Series 2271, 2011, p. 14-23; D. F. Lancy, *The anthropology of childhood: cherubs, chattel, changelings*, Cambridge University Press, 2015.

⁹ Denumirea categoriei este oarecum improprie, în limba română lipsind un termen specific, sinonim termenului *infancy* din limba engleză, care denumește copii cu o dependență sporită față de părinți (~ 0 - 4 ani).

¹⁰ J. L. Thompson, A. J. Nelson, *Middle Childhood and Modern Human Origins*, în *Human Nature. An Interdisciplinary Biosocial Perspective*, Vol. 22, No. 3, 2011, p. 250.

¹¹ C. R. Ember, C. M. Cunnar, *Children's Play and Work: The Relevance of Cross-Cultural Ethnographic Research for Archaeologists*, în *Childhood in the Past*, Vol. 8, No. 2, 2015, p. 87-103; D. F. Lancy, *op. cit.*

¹² L. Buchet, I. Ségu, *L'âge au décès des enfants: âge civil, âge biologique, âge social?* în *NASCITURUS, INFANS, PUERULUS VOBIS MATER TERRA. La muerte en la infancia/ La mort dans l'enfance/ La mort a l'infancia/ The death in the childhood* (eds: F. Gusi, S. Muriel, O. Carme), Castelló de la Plana, Servicio de Investigaciones Arqueológicas y Prehistóricas (Colección de Prehistoria y Arqueología), 2008, p. 33-36.

¹³ K. A. Kamp, *Where Have All the Children Gone?: The Archaeology of Childhood*, în *Journal of Archaeological Method and Theory*, Vol. 8, No. 1, 2001, p. 4.

precum tendințele demografice (natalitate, mortalitate) sau condițiile de trai (dietă, sănătate, factori de stres)¹⁴, precum și în ceea ce privește rolul economic și statutul social al copiilor¹⁵. În ceea ce privește copiii, s-a discutat foarte mult despre patologie, dar și despre mortalitatea infantilă și impactul ei asupra comunității¹⁶. De exemplu, în siturile Neolitice timpurii de la Cayönü Tepesi și Aşikli Höyük (Anatolia) s-a constatat că practicile de alăptare/înțarcare au avut un impact major asupra mortalității infantile. În timp ce la Cayönü Tepesi alăptarea copiilor înceta în jurul vârstei de 1 an, la Aşikli Höyük ea continua până pe la 2 ani. Eliminând alți potențiali factori, autorii studiului au conchis că amânarea diversificării dietei a avut un impact negativ asupra șanselor de supraviețuire a copiilor la Aşikli Höyük, unde mortalitatea infantilă este considerabil mai ridicată decât la Cayönü Tepesi¹⁷. Interesantă este și analiza resturilor osteologice ale individului 3 din mormântul paleolitic dublu de la Sungir, cu potențiale implicații și pentru alți membrii ai comunității. Rezultatele analizelor paleopatologice au sugerat că individul (o fată de 9-10 ani) suferea de mai multe malformații congenitale, cel mai probabil cauzate de o mamă diabetică¹⁸.

Arheologia funerară oferă, în același timp, multe date în ceea ce privește aspecte sociale, economice, religioase etc. Deseori, copiii sunt asociați cu practici funerare speciale, cazurile de depuneri în locuințe (sub podea, praguri, în pereții casei¹⁹) sau înmormântările în vase ceramice²⁰ fiind cunoscute în multe contexte preistorice. Dispunerea spațială (în cadrul unei necropole sau așezări) a mormintelor de copii relevă situații interesante, iar inventarul nu este nici el de neglijat. În acest sens, exemplul sitului mezolitic de la Skateholm (Suedia) este concludent, oferind indicii nu doar despre atitudinile vis-a-vis de copii/copilărie, cât și despre potențiale evoluții în timp. Aici, în cele două faze ale așezării (respectiv necropolei) s-au constatat diferențe (în termeni de inventar, asociere și distribuție spațială) între mormintele atribuite copiilor sub un an, cele atribuite copiilor între unu și șapte ani și cele atribuite copiilor între șapte și treisprezece ani. După această vârstă, mormintele sunt identice cu cele ale adulților, marcând, cel mai probabil, o integrare completă în lumea adulților²¹. Totodată, absența mormintelor atribuite indivizilor care făceau parte din categoria de vârstă de la opt la treisprezece ani este intrigantă²². De asemenea, câteva diferențe sunt observate și între cele două faze ale necropolei, sugerând o viziune dinamică asupra copilăriei și copiilor, și, implicit, a rolului jucat de aceștia în comunitate²³. Interpretarea surselor funerare ridică, însă, câteva probleme, ele fiind, de fapt, un mod de exprimare al comunității și nu al defunctului. Așadar, măsura în care inventarul reflectă activități în care defunctul a fost într-adevăr

---

¹⁴ S. Wilander, *The Cultural Construction of Childhood in Scandinavia, 3500 BC-1350AD*, în *Current Swedish Archaeology*, Vol. 6, 1998, p. 185-204; L. Humphrey, *Interpretation of the growth of past populations*, în *Children and Material Culture....* 193-205, A. Chamberlain, *op. cit.*, p. 206-212.

¹⁵ F. Fahlander, *Mesolithic Childhoods: Changing Life-Courses of Young Hunter-Fishers in the Stone Age of Southern Scandinavia*, în *Childhood in the Past*, Vol. 5, 2012, p. 20-34; J. E. Baxter, *Introduction. The Archaeology of Childhood in Context*, în *Archaeological Papers of the American Anthropological Association*, Vol. 15, 2005, p. 3-5; G. Lillehammer, *A Child Is Born....*, p. 97-98.

¹⁶ A. H. Goodman, G. J. Armelagos, *Infant and childhood morbidity and mortality risks in archaeological populations*, în *World Archaeology*, No. 21, Vol. 2, 1989, p. 225-243.

¹⁷ J. A. Pearson, R. E. M. Hedges, T. I. Molleson, M. Özbek, *Exploring the Relationship Between Weaning and Infant Mortality: An Isotope Case Study from Aşikli Höyük and Cayönü Tepesi*, în *American Journal of Physical Anthropology*, Nr. 143, 2010, p. 448-457.

¹⁸ V. Formicola, A. P. Buzhilova, *Double Child Burial From Sunghir (Russia): Pathology and Inferences for Upper Paleolithic Funerary Practices*, în *American Journal of Physical Anthropology*, Vol. 124, 2004, p. 189-190.

¹⁹ S. Moses, *Çatalhöyük's foundation burials: ritual child sacrifice or convenient deaths?*, în *Babies Reborn: Infant/Child Burials in Pre- and Protohistory* (ed. Krum Bacvarov), BAR Internațional Series 1832, 2008, p. 45-52.

²⁰ E. Orrelle, *Infant Jar Burials – a ritual associated with early agriculture?*, în *Babies Reborn: Infant/Child Burials....*, p. 71-78.

²¹ F. Fahlander, *Mesolithic Childhoods: Changing Life-Courses of Young Hunter...*, p. 23-28.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

implicat rămâne problematică.

Dincolo de resturi osteologice și arheologie funerară, dovezile directe ale prezenței copiilor în contexte arheologice se reduc drastic, rezumându-se la amprente (digitale, dentare) și urme (de tălpi, palme sau degete). Exceptând poate amprentele digitale, care, deși sunt întâlnite în mod frecvent pe obiecte ceramice, au constituit în prea puține cazuri subiect de studiu²⁴, astfel de dovezi nu fac, însă, parte din suita firească a descoperirilor arheologice, fiind conservate doar în condiții speciale.

Analiza dermatoglifelor identificate pe vase ceramice sau alte obiecte confecționate din lut a contribuit substanțial la integrarea copiilor în discursul arheologilor. Lutul moale este un mediu propice pentru păstrarea impresiunilor, incluzând aici și urmele de degete cu care acesta a intrat în contact anterior arderii. Elaborarea unei metodologii adecvate, precum și primele eforturi de a identifica urmele lăsate de copii pe obiecte ceramice provenite din contexte arheologice se datorează echipei conduse de K. Kamp²⁵. Rezultatele studiilor experimentale (necesare pentru stabilirea unui set de referință) au fost aplicate pe obiecte atribuite grupului pre-columbian Sinagua (Arizona), ajungând la concluzia că, în timp ce vasele ceramice poartă preponderent amprente de adulți, amprente de copii sunt frecvent asociate figurinelor²⁶. O situație oarecum similară a fost observată și în cazul celor mai timpurii figurine/obiecte din lut descoperite în siturile paleolitice de la Pavlov, Dolni Věstonice (Cehia) și Krems (Austria). Deși doar o parte dintre amprentele prezente pe aceste obiecte au fost identificate cu certitudine, ele au fost atribuite copiilor sau femeilor, autorii studiului luând în considerare varianta ca acestea să fi fost, de fapt, folosite drept jucării²⁷. Cu toate acestea, prezența amprentelor unui individ pe obiecte ceramice nu indică în mod cert și implicarea acestuia în procesul de fabricație, fiind posibilă și o simplă manipulare a obiectului înainte de ardere²⁸. Pe de altă parte, în situl de epoca bronzului de la Siretorp (Suedia), amprentele identificate pe opt vase ceramice sunt situate în zone clar asociate procesului de fabricație și decorare a vasului. În funcție de distanța dintre crestele papilare, aceste amprente au fost atribuite unor copii și tineri între 11 și 19 ani²⁹. Analiza amprentelor palmare pe tăblițe ceramice cu scriere Liniar B de la Knossos au demonstrat și aici că o parte din aceste tăblițe au fost modelate de copii cu vârsta de aproximativ 9-10 ani³⁰. Deși uneori ele nu pot fi interpretate fără ambiguitate, amprente de copii pe vase ceramice sau alte obiecte din lut impun reconsiderări ale rolului economic și social al copiilor. De asemenea, având în vedere deseori ocurențele ale amprentelor de copii pe figurine sau vase miniaturale, ce în mod tradițional sunt asociate practicilor rituale, este tot mai pregnantă nevoia de a reinterpretă în unele cazuri fie rolul acestor artefacte, fie cel al copiilor în crearea acestor obiecte cu încărcătură simbolică, implicit locul acestora în cadrul sistemelor de credințe ale comunităților preistorice.

Ampreentele dentare sunt extrem de rare, astfel de urme fiind identificate la Huseby Klev (Suedia), în context mezolitic, pe bulgări de rășină de mesteacăn. Deși nu se cunoaște

---

²⁴ M. Králík, P. Urbanová, M. Hložek, *Finger, Hand and Foot Imprints: The Evidence of Children on Archaeological Artefacts*, în *Children, Identity and the Past* (L. H. Dommasnes, M. Wrigglesworth eds), Cambridge Scholars Publishing, 2008, p. 3.

²⁵ K. A. Kamp, N. Timmerman, G. Lind, J. Graybill, I. Natowsky, *Discovering childhood: Using fingerprints to find children in the archaeological record*, în *American Antiquity*, Vol. 64. No. 2, 1999, p. 309-315.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ M. Králík, V. Novotný, *Dermatoglyphics of ancient ceramics*, în *Pavlov I - Southeast. A window into the Gravettian lifestyles* (ed. J. Svoboda), Academy of Sciences of the Czech Republic, Institute of Archaeology, Brno, 2005, p. 449-497.

²⁸ M. Králík, P. Urbanová, M. Hložek, *Finger, Hand and Foot Imprints...*, p. 11.

²⁹ M. Jägerbrand, C.I Lindholm, K.-E. Sjöquist, *Fingeravtryck på gropkeramik från Siretorp i Blekinge och Gullrum på Gotland*, în *Fornvännen, Journal of Swedish Antiquarian Research*, Vol. 101, 2006, p. 9-17.

³⁰ M. Králík, P. Urbanová, M. Hložek, *op. cit.*, p. 12.

exact scopul în care acești bulgări au fost mestecați (pentru folosire ca adeziv, pentru gust, în scop medicinal etc.) ei poartă amprente dentare atribuite unor copii între 6 și 14 ani (unul singur având și amprente dentare ale unui adult, pe lângă cele ale copilului)³¹.

Tot la categoria surselor directe putem adăuga urmele de tălpi, precum și cele de mâini sau degete. Astfel de urme de tălpi atribuite copiilor au fost descoperite în peșterile Le Tuc d'Audoubert, L'Aldène, Fontanet, Pech Merle, Montespan, și Réseau Clastres (Franța)³², dar și în aer liber, precum la Willandra Lakes (Australia)³³, fiind datate în Paleoliticul Superior. În cazurile în care urmele de pași au putut fi determinate ca aparținând unei singure incursiuni, copiii au fost întotdeauna prezenți, fiind sau nu însoțiți de adulți. Pe lângă aceste urme de pași, prezența copiilor în peșterile cu artă rupestră paleolitică a fost demonstrată și de mâinile pictate după șabloane reale, precum cele de la Altamira, Gargas, Bedeilhac, Fontanet și Cosquer³⁴, dar și de urme de degete (*finger fluting*) lăsate în argilă sau depozitele de calcit moale de pe pereții unor peșteri (la El Castillo, Las Chimeneas, Rouffignac și Gargas)³⁵. Astfel de dovezi au determinat discuții în legătură cu implicarea copiilor în crearea artei rupestre³⁶.

Sursele directe, deși uneori echivoce, demonstrează, totuși, diversitatea de atitudini manifestate de copii sau față de copii în comunitățile preistorice, arătând că aceștia au avut un rol activ în modelarea comunității și a culturii materiale. Astfel de surse, exceptând pe cele funerare/osteologice, rămân, însă, rare. Indiciile, ce în mod logic trebuie să fie abundente judecând după procentele vehiculate în studii demografice, trebuie căutate, așadar, și în alte moduri.

Etnografia, deși cu limitele de rigoare, se poate dovedi utilă în înțelegerea complexității rolului copiilor în crearea culturii materiale. Pe baza surselor etnografice, G. Politis a propus un model de identificare a prezenței copiilor în contexte arheologice. El imparte artefactele ce pot semnala prezența copiilor în trei categorii: Clasa 1: - folosite doar pentru joacă și făcute de copii (uneori includ și obiecte nealterate: pietre, melci etc.); Clasa 2 - care imită obiectele folosite de adulți (făcute de adulți pentru copii sau de copii), dar sunt uneori mai mici, mai rudimentare și cu materie primă mai slabă, Clasa 3 - obiecte folosite inițial de adulți, dar care din cauza uzurii sunt abandonate și apoi refolosite de copii³⁷.

Totodată, sursele etnografice atestă și o serie de structuri din cadrul așezărilor (vetre de foc, gropi, adăposturi) ce pot fi atribuite activității copiilor³⁸. Deși în teorie acest model pare convingător, aplicarea lui la realitățile arheologice devine o sarcină dificilă, diferența între artefactele folosite de adulți și cele folosite de copii fiind în multe cazuri insesizabilă.

Analizarea distribuției spațiale a artefactelor poate ajuta în astfel de situații³⁹, relevând tipare ce pot fi mai degrabă asociate comportamentului copiilor. Un astfel de exemplu poate fi

---

³¹ E. M. Aveling, *Bilaga 19. Ur Characterisation of natural products from the Mesolithic of northern Europe (extras)*, în B. Nordqvist, *Huseby Klev. En Kustboplats med Bevarat Organiskt Material från äldsta Mesolitikum till Järnålder Bohuslän, Morlanda Socken, Huseby 2-4 och 3-13, RAÄ 89 och 485* (Excavation Report). Stockholm: RAÄ, 2005, p. 135-146.

³² J. Clottes, R. Simonnet, *Le réseau René Clastres de la Caverne de Niaux (Ariège)*, în *Bulletin de la Société préhistorique française. Études et travaux*, tome 69, n°1, 1972, p. 321-322; B. Roveland, *Footprints in the clay. Upper Palaeolithic children in ritual and secular contexts*, in *Children and Material Culture...*, p. 32-33.

³³ S. Webb, M. L. Cupper, R. Robins, *Pleistocene human footprints from the Willandra Lakes, southeastern Australia*, în *Journal of Human Evolution*, Vol. 50, 2006, p. 405-413.

³⁴ L. Van Gelder, *Counting the Children: The Role of Children in the Production of Finger Flutings in Four Upper Palaeolithic Caves*, in *Oxford Journal of Archaeology*, Vol. 34, No. 2, 2015, p. 120-121.

³⁵ *Ibidem*, p. 119-138.

³⁶ Roveland, *op. cit.*, p. 32-33.

³⁷ G. G. Politis, *Children's Activity in the Production of the Archaeological Record of Hunter-Gatherers. An Ethnoarchaeological Approach*, în *Global Archaeological Theory, contextual voices and contemporary thoughts*, (eds: P. Funari, A. Zarankin, E. Stovel), New York, 2005, pp.121-144.

³⁸ *Ibidem*, p. 127-130.

³⁹ *Ibidem*, p. 130-131; J. E. Baxter, *Making Space for Children in Archaeological Interpretations*, în *Archeological Papers of the American Anthropological Association*, Vol. 15, 2005, p. 77-88.

cel din situl paleolitic de la Pincevent, unde o mică vatră, localizată la periferia ariilor de activitate bine delimitate, era înconjurată de câteva oase zdrobite intenționat și așchii litice, acestea din urmă colectate din jurul altor vetre⁴⁰. Autorii studiului au presupus că ar putea fi vorba de o zonă unde un grup de copii a încercat să *ronțăie* resturi *recuperate* din tabără sau doar să imite, în joacă, acțiunile adulților⁴¹.

Analizele funcționale și tehnologice sau studiile experimentale au avut și ele un impact major asupra înțelegerii rolului copiilor în crearea culturii materiale. S-a discutat mult despre transmiterea cunoștințelor și despre procesul de învățare, ideea micilor ucenici care învață și exersează diverse meșteșuguri fiind recurentă. Prezența copiilor sau a ucenicilor a fost judecată în funcție de nivelul calitativ al pieselor, de materia primă folosită, de modul în care au fost selectate piesele finite, de tehnicile improvizate sau care nu respectă tradiția.

Tehnologia litică s-a dovedit un teren fertil pentru astfel de studii, având în vedere caracteristica eminentă reductivă a procesului și posibilitatea extrem de redusă de a repara eventuale greșeli⁴². Dovezi în acest sens au fost descoperite la Pincevent⁴³, Etiolles⁴⁴, Tercis⁴⁵ sau Solvieux⁴⁶, unde piese cioplite de copii sau începători au fost identificate. Astfel de studii privind modul de execuție au fost realizate, însă, și pe alte tipuri de artefacte. În siturile magdalenienie franco-cantabrice ele au fost centrate pe arta portabilă, stabilindu-se cel puțin trei nivele de experiență, primul fiind asociat începătorilor⁴⁷. De asemenea, analizând execuția și motivele decorative, s-a analizat rolul copiilor și tinerilor în raport cu tendințele inovative ale ceramicii Huron⁴⁸.

Astfel de dovezi indirecte sunt greu de sesizat, mai ales dacă prezența copiilor în comunitățile preistorice este total sau parțial ignorată. Este foarte posibil ca unele să fi fost văzute ca simple curiozități sau chiar asociate unor comportamente cu caracter simbolic.

---

⁴⁰ P. Bodu, *Les chasseurs Magdaléniens de Pincevent: quelques aspects de leurs comportements* simultanously published in English as 'The Magdalenian hunters of Pincevent: aspects of their behavior', în *Lithic Technology*, Vol. 21, No. 1, 1996, p. 57.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² A. Fischer, *A Late Palaeolithic 'school' of flint-knapping at Trollesgave, Denmark. Results from refitting*, în *Acta Archaeologica*, Vol. 60, 1990, p. 33–49; J. J. Shea, *Child's Play: Reflections on the Invisibility of Children in the Paleolithic Record*, în *Evolutionary Anthropology*, Vol. 15, 2006, p. 212–216; F. Sternke, M. Sørensen, *The Identification of Children's Flintknapping Products in Mesolithic Scandinavia*, în *Mesolithic horizons. Papers presented at the Seventh International Conference on the Mesolithic in Europe, Belfast 2005* (eds: McCartan, R. Schulting, G. Warren, P. C. Woodman), Oxbow Books, Oxford, 2007, p. 720-726; R. Ferguson, *The When, Where, and How of Novices in Craft Production*, în *Journal of Archaeological Method and Theory*, Vol. 15, 2008, p. 51-67; A. Högberg, *Playing with Flint: Tracing a Child's Imitation of Adult Work in a Lithic Assemblage*, în *Journal of Archaeological Method and Theory*, Vol. 15, 2008, p. 112-131; Hildebrand, *op. cit.*, p. 25-42; N. Finlay, *Kid-knapped Knowledge: Changing Perspectives on the Child in Lithic Studies*, în *Childhood in the Past*, Vol. 8, No. 2, 2015, p. 104-112.

⁴³ C. Karlin, M. Julien, *Prehistoric technology: a cognitive science?*, în *The ancient mind. Elements of cognitive archaeology* (eds: C. Renfrew, E. B. W. Zubrow), Cambridge University Press, 1994, p. 162; P. Bodu, *op. cit.*, p. 56.

⁴⁴ N. Pigeot, *Éléments d'un modèle d'habitation magdalénienne (Etiolles)*, în *Bulletin de la Société préhistorique française. Études et Travaux / Hommage de la SPF à André Leroi-Gourhan*, tome 84, No. 10-12, 1987, p. 363.

⁴⁵ A. Simonet, *Did Gravettian apprentices make projectile elements in Tercis (Landes, France)?*, în *Paleo. Revue d'archéologie préhistorique*, Vol. 23, 2012, p. 249-276.

⁴⁶ L. Grimm, *Apprentice flintknapping. Relating material culture and social practice in the Upper Palaeolithic*, în *Children and Material Culture... p. 53-71*.

⁴⁷ O. Rivero, *Master and apprentice: Evidence for learning in palaeolithic portable art*, în *Journal of Archaeological Science*, Vol. 75, 2016, p. 89-100.

⁴⁸ P. E. Smith, *Children and Ceramic Innovation: A Study in the Archaeology of Children*, în *Archeological Papers of the American Anthropological Association*, Vol. 15, 2006, p. 65–76.

4. Concluzii

Deși urmele lăsate de copii în contexte arheologice nu sunt întotdeauna simplu de interpretat, ei sunt, însă, departe de a fi invizibili sau neimportanți. În acest sens, arheologia copilăriei este un concept folositor și fezabil. Copiii reprezintă viitorul oricărei comunități, iar modul de raportare la ei poate să oglindească aspecte diverse și importante. Fără îndoială, arheologia funerară este extrem de folositoare în evidențierea poziției ocupată de copii în societățile trecute, dar nu este singura metodă de abordare. Alte surse directe, precum dermatoglifele, au furnizat rezultate surprinzătoare, obligând la reconsiderări de substanță privind rolul copiilor în crearea culturii materiale. Totodată, analizele spațiale, tehnologice, funcționale, combinate cu surse etnografice sau studii experimentale, pot releva informații esențiale privind transmiterea cunoștințelor, cu implicații în ceea ce privește tendințele tradiționale sau inovatoare în cultura materială a comunităților preistorice. Se vorbește mult despre cultură, tradiție culturală și stil ceramic, dar înțelegem prea puțin cum ele se mențin sau se schimbă de-a lungul generațiilor.

ARCHAEOLOGY OF CHILDHOOD. THE UNSEEN ACTORS OF PREHISTORY

Archaeological evidence is seldom straightforward, the way in which it reveals itself depending on a multitude of factors and variables. The age of the agents (creators of cultural material) may well be one of these variables, but in many instances the discourse is solely centred on adults, while children are totally or partially ignored. The concept of archaeology of children reunites various approaches, centred on identifying the traces left by children in archaeological contexts, as well as on understanding the role and impact they had in past communities. Some of these approaches are mentioned here, in an attempt to raise awareness and challenge Romanian researchers to approach more often such issues.

Direct sources, such as burial features or osteological remains may hold important clues in regards to demographic trends and living standards, as well as in regards to the social and economic role of children in a given community. Other direct sources are represented by prints (fingerprints, dental prints, footprints) and other marks (hand stencils). Although they are not common occurrences, some of these finds implied new interpretation in many instances, attesting to the social, economic and symbolic roles played by children.

Technological and functional analyses, combined with experimental data or ethnographic sources, brought into discussion the idea of skill learning, novices and apprenticeship, applied to lithic data, ceramics or portable art. Such studies undoubtedly enriched our understanding of past societies.

BIBLIOGRAFIE

- Adamescu, D. Prisecaru, O. Gheorghe, *Child in Time. Reconsideration of Some Small Finds Discovered in the Prehistoric Settlements from Galați County*, în *Archaeological small finds and their significance, Proceedings of the Symposium on Games and Toys* (eds: O. Tutilă, N. C. Rîșcuța, I. V. Ferencz), Editura Mega, Cluj-Napoca, 2016, pp. 17-24.
- M. Anghelinu, L. Niță, *Cei uitați: Femeile și copiii în cercetarea Paleoliticului*, în *Arta antropomorfă feminină în preistoria spațiului Carpato-Nistrean. Volum dedicat memoriei Prof. Dr. Doc. Ilie Borzic* (eds: V. Chirica, G. Bodi), Editura Pim, Iași, 2010, pp. 33-108.
- M. Anghelinu, L. Niță, C. Cordoș, *Apprenticeship lithic debitage. Examples from a 27,3 kcal BP Gravettian collection from Bistricioara-Lutărie III(Ceahlău Basin, NE Romania)*, 2019, in press.
- E. M. Aveling, *Bilaga 19. Ur Characterisation of natural products from the Mesolithic of northern Europe (extras)*, în (B. Nordqvist) *Huseby Klev. En Kustboplats med Bevarat Organiskt Material från äldsta Mesolitikum till Järnålder Bohuslän, Morlanda Socken, Huseby 2-4 och 3-13, RAÄ 89 och 485* (Excavation Report). Stockholm: RAÄ, 2005, pp. 135-146.
- J. E. Baxter, *Introduction. The Archaeology of Childhood in Context*, în *Archaeological Papers of the American Anthropological Association*, Vol. 15, 2005, pp. 3-5.
- J. E. Baxter, *Making Space for Children in Archaeological Interpretations*, în *Archeological Papers of the American Anthropological Association*, Vol. 15, 2005, pp. 77-88.
- P. Bodu, *Les chasseurs Magdaléniens de Pincevent: quelques aspects de leurs comportements* simultaneously published in English as 'The Magdalenian hunters of Pincevent: aspects of their behavior', în *Lithic Technology*, Vol. 21, No. 1, 1996, p. 57.
- L. Buchet, I. Ségu, *L'âge au décès des enfants: âge civil, âge biologique, âge social?* în *NASCITURUS, INFANS, PUERULUS VOBIS MATER TERRA. La muerte en la infancia/ La mort dans l'enfance/ La mort a*

- l'infanzia/ The death in the childhood* (eds: F. Gusi, S. Muriel, O. Carme), Castelló de la Plana, Servicio de Investigaciones Arqueológicas y Prehistóricas (Colección de Prehistoria y Arqueología), 2008, pp. 33-36.
- A. Chamberlain, *Minor concerns: a demographic perspective on children in past societies*, in *Children and Material Culture* (ed. J. Sofaer Derevenski), Routledge, London, New York, 2000, pp. 206-212.
- J. Clottes, R. Simonnet, *Le réseau René Clastres de la Caverne de Niaux (Ariège)*, in *Bulletin de la Société préhistorique française. Études et travaux*, tome 69, n°1, 1972, pp. 321-322.
- C. Cordoș, *Aspects regarding children and adolescents in the Upper Palaeolithic*, in *Quaestiones Praehistoricae – Studia in honorem professoris Vasile Chirica* (eds. C.M. Lazarovici, A. Berzovan), Ed. Academiei Române –Ed. Istros, Brăila, 2018, pp. 163-176.
- G. Coşkunsu, *Introduction. Children as archaeological enigma*, in *The Archaeology of Childhood. Interdisciplinary Perspectives on an Archaeological Enigma* (ed. G. Coşkunsu), SUNY Series, 2015, pp. 1-16.
- R. Ember, C. M. Cunnar, *Children's Play and Work: The Relevance of Cross-Cultural Ethnographic Research for Archaeologists*, in *Childhood in the Past*, Vol. 8, No. 2, 2015, pp. 87-103.
- F. Fahlander, *Mesolithic Childhoods: Changing Life-Courses of Young Hunter-Fishers in the Stone Age of Southern Scandinavia*, in *Childhood in the Past*, Vol. 5, 2012, pp. 20-34.
- F. Fahlander, *Subadult or subaltern? Children as serial categories*, in *(Re)Thinking the Little Ancestor: New Perspectives on the Archaeology of Infancy and Childhood* (eds: M. Lally, A. Moore), BAR International Series 2271, 2011, pp. 14-23.
- R. Ferguson, *The When, Where, and How of Novices in Craft Production*, in *Journal of Archaeological Method and Theory*, Vol. 15, 2008, pp. 51-67.
- N. Finlay, *Kid-knapped Knowledge: Changing Perspectives on the Child in Lithic Studies*, in *Childhood in the Past*, Vol. 8, No. 2, 2015, pp. 104-112.
- Fischer, *A Late Palaeolithic 'school' of flint-knapping at Trollesgave, Denmark. Results from refitting*, in *Acta Archaeologica*, Vol. 60, 1990, pp. 33-49.
- V. Formicola, A. P. Buzhilova, *Double Child Burial From Sunghir (Russia): Pathology and Inferences for Upper Paleolithic Funerary Practices*, in *American Journal of Physical Anthropology*, Vol. 124, 2004, pp. 189-190.
- L. Van Gelder, *Counting the Children: The Role of Children in the Production of Finger Flutings in Four Upper Palaeolithic Caves*, in *Oxford Journal of Archaeology*, Vol. 34, No. 2, 2015, p. 120-121.
- H. Goodman, G. J. Armelagos, *Infant and childhood morbidity and mortality risks in archaeological populations*, in *World Archaeology*, No. 21, Vol. 2, 1989, pp. 225-243.
- L. Grimm, *Apprentice flintknapping. Relating material culture and social practice in the Upper Palaeolithic*, in *Children and Material Culture* (ed. J. Sofaer Derevenski), Routledge, London, New York, 2000, pp. 53-71.
- G. Hammond, N. Hammond, *Child's play: a distorting factor in archaeological distribution*, in *American Antiquity*, Vol. 46, Nr. 2, 1981, pp. 634-636.
- J. Hildebrand, *Children in Archaeological Lithic Analysis*, in *Nebraska Anthropologist*, Vol. 27, 2012, pp. 25-42.
- A Högberg, *Playing with Flint: Tracing a Child's Imitation of Adult Work in a Lithic Assemblage*, in *Journal of Archaeological Method and Theory*, Vol. 15, 2008, pp. 112-131.
- L. Humphrey, *Interpretation of the growth of past populations*, in *Children and Material Culture* (ed. J. Sofaer Derevenski), Routledge, London, New York, 2000, pp. 193-205.
- M. Jägerbrand, C. L. Lindholm, K.-E. Sjöquist, *Fingeravtryck på gropkeramik från Siretorp i Blekinge och Gullrum på Gotland*, in *Fornvännen, Journal of Swedish Antiquarian Research*, Vol. 101, 2006, pp. 9-17.
- K. A. Kamp, N. Timmerman, G. Lind, J. Graybill, I. Natowsky, *Discovering childhood: Using fingerprints to find children in the archaeological record*, in *American Antiquity*, Vol. 64, No. 2, 1999, pp. 309-315.
- K. A. Kamp, *Where Have All the Children Gone?: The Archaeology of Childhood*, in *Journal of Archaeological Method and Theory*, Vol. 8, No. 1, 2001, pp. 1-33.
- K. A. Kamp, *Children and their Childhoods: Retrospectives and Prospectives*, in *Childhood in the Past*, Vol. 8, No. 2, 2015, pp. 161-169.
- Karlin, M. Julien, *Prehistoric technology: a cognitive science?*, in *The ancient mind. Elements of cognitive archaeology* (eds: C. Renfrew, E. B. W. Zubrow), Cambridge University Press, 1994, p. 152-164.
- M. Králík, V. Novotný, *Dermatoglyphics of ancient ceramics*, in *Pavlov I - Southeast. A window into the Gravettian lifestyles* (ed. J. Svoboda), Academy of Sciences of the Czech Republic, Institute of Archaeology, Brno, 2005, pp. 449-497.
- M. Králík, P. Urbanová, M. Hložek, *Finger, Hand and Foot Imprints: The Evidence of Children on Archaeological Artefacts*, in *Children, Identity and the Past* (L. H. Dommasnes, M. Wrigglesworth eds), Cambridge Scholars Publishing, 2008, pp. 1-15.
- F. Lancy, *The anthropology of childhood: cherubs, chattel, changelings*, Cambridge University Press, 2015.
- G. Lillehammer, *A Child Is Born: The Child's World in an Archaeological Perspective*, in *Norwegian Archaeological Review*, Vol. 22, Nr. 2, 1989, pp. 89-105.
- G. Lillehammer, *25 Years with the 'Child' and the Archaeology of Childhood*, in *Childhood in the Past*, Vol. 8, No. 2, 2015, pp. 78-86;

- S. Moses, *Çatalhöyük's foundation burials: ritual child sacrifice or convenient deaths?*, în *Babies Reborn: Infant/ Child Burials in Pre- and Protohistory* (ed. Krum Bacvarov), BAR International Series 1832, 2008, pp. 45-52.
- Orrelle, *Infant Jar Burials – a ritual associated with early agriculture?*, în *Babies Reborn: Infant/ Child Burials in Pre- and Protohistory* (ed. Krum Bacvarov), BAR International Series 1832, 2008, pp. 71-78.
- J. A. Pearson, R. E. M. Hedges, T. I. Molleson, M. Özbek, *Exploring the Relationship Between Weaning and Infant Mortality: An Isotope Case Study from Aşikli Höyük and Cayönü Tepesi*, în *American Journal of Physical Anthropology*, Nr. 143, 2010, pp. 448-457.
- N. Pigeot, *Éléments d'un modèle d'habitation magdalénienne (Etiolles)*, în *Bulletin de la Société préhistorique française. Études et Travaux / Hommage de la SPF à André Leroi-Gourhan*, tome 84, No. 10-12, 1987, pp. 358-363.
- G. G. Politis, *Children's Activity in the Production of the Archaeological Record of Hunter-Gatherers. An Ethnoarchaeological Approach*, în *Global Archaeological Theory, contextual voices and contemporary thoughts*, (eds: P. Funari, A. Zarankin, E. Stovel), New York, 2005, pp. 121-144.
- O. Rivero, *Master and apprentice: Evidence for learning in palaeolithic portable art*, în *Journal of Archaeological Science*, Vol. 75, 2016, pp. 89-100.
- B. Roveland, *Footprints in the clay. Upper Palaeolithic children in ritual and secular contexts*, în *Children and Material Culture* (ed. J. Sofaer Derevenski), Routledge, London, New York, 2000, pp. 32-33.
- Rustoiu, *Miniature Objects: Context and Functionality. The Miniature Vessels from the Late Iron Age Settlement at Sighişoara – Wietenberg Revisited*, în *Archaeological small finds and their significance, Proceedings of the Symposium on Games and Toys* (eds: O. Tutilă, N. C. Rîşcuţa, I. V. Ferencz), Editura Mega, Cluj-Napoca, 2016, pp. 43-58.
- H. B. Schwartzman, *Materializing Children: Challenges for the Archaeology of Childhood*, în *Archeological Papers of the American Anthropological Association*, Vol. 15, 2005, pp. 123-131.
- J. J. Shea, *Child's Play: Reflections on the Invisibility of Children in the Paleolithic Record*, în *Evolutionary Anthropology*, Vol. 15, 2006, pp. 212-216.
- A. Simonet, *Did Gravettian apprentices make projectile elements in Tercis (Landes, France)?*, în *Paleo. Revue d'archéologie préhistorique*, Vol. 23, 2012, pp. 249-276.
- P. E. Smith, *Children and Ceramic Innovation: A Study in the Archaeology of Children*, în *Archeological Papers of the American Anthropological Association*, Vol. 15, 2006, pp. 65-76.
- Sternke, M. Sørensen, *The Identification of Children's Flintknapping Products in Mesolithic Scandinavia*, în *Mesolithic horizons. Papers presented at the Seventh International Conference on the Mesolithic in Europe, Belfast 2005* (eds: McCartan, R. Schulting, G. Warren, P. C. Woodman), Oxbow Books, Oxford, 2007, pp. 720-726.
- J. L. Thompson, A. J. Nelson, *Middle Childhood and Modern Human Origins*, în *Human Nature. An Interdisciplinary Biosocial Perspective*, Vol. 22, No. 3, 2011, p. 250.
- S. Webb, M. L. Cupper, R. Robins, *Pleistocene human footprints from the Willandra Lakes, southeastern Australia*, în *Journal of Human Evolution*, Vol. 50, 2006, pp. 405-413.
- S. Wilender, *The Cultural Construction of Childhood in Scandinavia, 3500 BC—1350AD*, în *Current Swedish Archaeology*, Vol. 6, 1998, pp. 185-204.